



ЕГЕМЕН ЕЛІМІЗДЕГІ ЕСКЕРТКІШТЕР

ҚР Тәуелсіздігінің
15 жылдығында,
яғни 2006 жылдың
12 желтоқсанында
Е.Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік
университетінің бас
ғимаратының кіре
берісінде Академик Ев-
ней Бөкетовке арналған
ескерткіш ашылды.

Жұлдыз ТОЙБЕК,
«Орталық Қазақстан»

Ескерткіштің авторлары – ҚР Суретшілер одағының мүшесі, «Достық» орденінің иегері А.Билық және Сәулетшілер одағының мүшесі, ҚазКСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты С. Мордвинцев. Е.Бөкетовтің мүсіні қызыл граниттен жасалған тұғырда орналасқан. Мүсін қоладан құйылған. Е. Бөкетов ескерткішін тұрғызу туралы шешімді көрнекті ғалымның 80 жылдығына байланысты ҚР Президенті Н.Назарбаев пен республиканың ескерткіштер мен монументтер жөніндегі Мемлекеттік комиссиясы қабылдаған болатын. Евней Арыстанұлы Бөкетов (1925-1983) атақты ғалым, химия және халкоген технологиясының ғылыми негізін қалаушы, Қарағанды мемлекеттік университетінің бірінші ректоры, академик КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Академиктің биік тұғырға тұрғызылған еңселі бейнесінде - өткен өмірді саралап болашаққа барлай қарап тұр. Қолымен кафедраға сүйеніп тұр. Сол қолында - кітап оның жазушылық еңбегін паш етіп тұрғандай.



Уақыт деген – қас-қағым. Таң атады, күн батады, тіршілік тоқтамайды. Біртіндеп балса да, уақыт көз ілеспейтін жылдамдықпен қызығыңды да, шыжыңды да ұрлап жатады. Оны өзін байқамай да қаласың. Өмірдің заңы солай. Уақыттың ырқына бағынбайтын ешкім жоқ. Жылдар жылыстап, алыстай береді. Еріксіз самайды сипайсың. Ақ қырау шалған алпыстың шаңқай түсі енді бесінге ауып барады. Күні кеше ғана сияқты еді. Бір жағынан аға, бір жағынан дос болып, тонның ішкі бауындай сыйласып жүрген жезқазғандық композитор Марат ТҮСІПБЕКОВТІҢ бұл дүниеден озғанына мінеки, атпай сегіз жыл өтіпті. Арамызда болғанда осы көктемде, яғни, сәуірдің соңына таман Мәкеңнің 70 жасқа толғанын тойлаған болар едік. Бірақ, ол бұл күнге жете алмай кетті. Мәкеңнің артында сырлы да, сазды әндері қалды. Оның ән-ғұмыры үзілмеген екен. Көңілге медеті – осы.

Өлі есімде, Мәкеңді ел, халық болып ақтық сапарға шығарып салған 2008 жылдың 17 қаңтарында Арқаның ақтүтек бораны ұйытқи соғып тұрды. Алпыс екі жасында бақылық болған композитордың қаралы жиынына халық көп жиналды. Мәкеңмен қоштасып қалуға сонда ел ақсақалдары, өзі көп жыл еңбек еткен С.Қожамқұлов атындағы Жезқазған Қазақ музыкалы драма театры артистері, зиялы қауым өкілдері, дос-жарандары, туыс, жұрағаттары ағылып келіп жатты. Ақ түтек боран көлге дейін басылмады. Аяулы жанды өлімге қимаған көңілдер толқып кетті. Сұм ажалға шара бар ма?!

Иә, Марат Әбілдаұлы жаратылысы бөлек, біртоға, бұйығы өскен, бірақ, жан сарайы сұлу, ішкі иірімдері бай, ән өнеріне құлай берілген, шығармашылық қуаты мен ізденісі мол, жаны таза, жүрегі кең, жайсаң мінезді азаматтың бірі де, бірегейі болатын. Осы естелікті жазарда менің қолыма композитор Марат Түсіпбековтің 2005 жылы Астанадағы «Фолиант» баспасынан жарық көрген «Сарыарқадан соққан самал» атты әндер жинағы түскен еді. Кітаптың алғысөзі «Талғам мен дарын тоғысса» деген тақырыппен көрнекті композитор, КСРО Халық артисі Еркеғали Рахмадиевтің шағын лебізімен басталыпты. Онда әйгілі композитор Марат інісінің әндеріне ықыластана және сүйіспеншілік сезіммен қызыға қарайтынын, оның қай шығармасын алса да, нағыз шебердің қолынан шыққанын, өзінің майталман сазгер екендігін ағынан жарыла айтыпты. Одан әрі Е.Рахмадиев: «Марат композитор ретінде Жезқазған өңіріне кеңінен танылған. Ол көнді өлкедегі Серке Қожамқұлов атындағы қазақ музыкалы-драма театрында музыка бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарады. Жоғары кәсіби білімі бар маман бұған дейін де өнер саласында жемісті еңбек еткен екен. Ән жазумен ертеден айналысқан. Марат қазіргі кезде талғамына дарыны сай шебер сазгер болып қалыптасқан. Оның Мұқағали Мақатаев, Тұманбай Молдағалиев, Кәкімбек Салықов, Марфұға Айтқожина, Ақшатап Бақтыгереева, Юрий Грунин, Қуаныш Ахметов, Ибрагим Исаев және тағы басқа ақындардың сөзіне жазған әндері әртүрлі аймақтық және республикалық байқауларда жүлдеге ие болды. Ол Жезқазған театры үшін көптеген қойылымдардың музыкасын жазды. Бішкек қаласында өткен алыс және жақын шетелдерден тандаулы театрлар қатысқан Халықаралық фестивальда Ш.Айтматовтың «Арманым-Өселім» спектакліне жазған музыкасы үшін байқаудың Бас жүлдесін жеңіп алғандығының өзі – сазгердің нағыз толысқан дарын екендігін білдірсе керек» деп ойын қорытқан екен.

Марат көмірлі қалада туып өссе де, атажұрты – Ұлытаудың бөктеріндегі Қаракөңгірге бүйрегін үнемі бұрып жүретін. Кейіннен «Атыңнан айналайын. Ұлытауым» атты әнін де осы өлкеге бағыштаған болатын. Мәкең өз ғұмырында қарапайым, биязы, жұмсақ мінезінен айнамай, елдің алдына да түспей, елдің артында да қалмай, қоныр тірлік кешті. Оның күнделікті өмірде біреуге бірауыз артық сөз айтқанан немесе шекіскенін жанында қанша жүрек те естіп, көрген де емеспіз. Темекісін борп-борп сорып, миығынан күліп жүретін абзал аға, аяулы достың момақан бейнесі көз алдымнан кетпейді. Соңғы рет кездескенімде ол маған: «Бір ән мазалап жүр. Соның сөзі керек еді» деп сыр ашқаны бар. Мен оның жүрек дертінен қиналып жүргенін байқап: «Мәке, ән ешқандай қашпайды ғой, денсаулығыңды жөндеп алсаңызшы» деп алдаусыратқан болдым. Ол

басын изеген бойы миығынан бір күлді де қалды. Ол әннің жайын содан соң сөз еткен Ж.Мәкең шынында, жұмбағы көп қызық адам еді. Сол жұмбақ күйінде ақтүтек боранда ақ көбі оранған бойы өмірден озып кетті.

Марат Әбілдаұлының арғы атасы Түсіпбе Ұлытауды жайлаған елге сыйлы отауыз орақ тілді ділмарлығымен көзге түскен, ауыл аймаққа билік айтып, елдің бірауызды бірлігі өз үлесін қосқан ақсақалдың бірі болған. Ал, әкесі Әбілда Түсіпбеков болса, Жезқазған еліне болып алғаш құрылған кезден бастап еліне тыстық ішкі істер басқармасы тергеу бөлімі

Үзіл ӘН

Композитор

бастығы болып, осы салада ұзақ жыл жеміс қызмет атқарған соң зейнеткерлікке полковник шенінде шыққан ардагерлердің бірі еді. Әкесі осы қиын да, шым-шытырық оқиғаларға тол ғұмырнамасын баяндайтын «Өмір өткелде» атты кітабын кейіннен Мараттың Жезқазған «Полиграфия» баспаханасынан жарық көрме үлкен еңбек сіңіргенін біз жақсы білетіміз. Әке аманатына адал ұрпақтың «Жан әке» атты әнінің де эфирге жол тартқаны сол тұс болатын.

Әкесі кезінде баласының үлкені Маратты үлкен үміт күтіп, оны заңгерлік оқуға түсіп оқуға қалады. Бірақ, ол кісінің бұл ойлағаны бола қалмады. Марат Қарағандыда орыс мектебіне оқыды. Осындағы достарына еліктеп, әдеп де мандолин, гитар тартуға машықтанады. Ыңылдап ән де айта алмайтын ұлының бұл қылығына әкесі де таң қалушы еді. Ақыры ке сөйлемейтін Мараттың ауызынан: «Мен музыкант боламын. Басқа ешқандай оқуға бармаймын» деген кесімді сөзді естіген соң, әкесі оны заңгер етеміні деген ойының бос әуреші екенін ұққандай болды. Сөйтіп, Марат орыс мектебінің сегізінші сыныбын тәмамдаған бола да Қарағанды музыкалық училищесінің табандырығынан аттайды. Осы оқу орнында оқып жүріп Марат қобызбен бірге домбыра тартуда үйреніп шығады.

Бір күні Марат жұрттың бәрін тіпті таңғалдырған маша қалдырады. Орысшаға жетік, қазақша шорқақтау жасөспірім жігіт республикалық бастықтардың бірінде жарық көрген көрнек қазақ ақыны Кәкімбек Салықовтың бір өлеңіне ән жазуға аңсары ауады. Өлеңтің тақырыбы «Ғашық деген бар болса» екен. Өзінің жастықтың буымен алабұртып, сиқырлы сезімнің жетегінде жүрген кезі. Өлеңтің мәні сол көңіл-күйіне деп келген сыңайлы. Жүрегі бір сиқырлы сезім баурап алғандай болады. Дауыс жоқ, тек тіп ұшына бір әдемі саз орағандай болады. Ол үзік-үзік сол ән саздары біресе гитараға, біресе домбыраға қосып, сарет қайталап, сан рет нотаға түсіріп бақты. Дүниеге жаңа ән келді, тұңғыш ән! Өзіне сенбейді. Қуанғаннан бұл әнді үй ішіндегілері тыңдатып көрді. Анасы Файза мен тәтесі Мәзіз-мәйрам. Әкесі де оқырарға қарап, басы шайқай береді. Мәк тәтесі қанша дегенмен әнші ғой. Әннің әуенін қағып алып, шырқай жөнелсін. Сөйтіп, тұңғыш әннің тұсауы да кесілді. Сол бір жетпісінші жылдардың ортасында Мәкеңнің осы әні Қарағанды жастары арасында ауыздан ауызға тез тарап кеткен еді. Эфирда талай шырқалып та жүрді.

Өнге ғашық жүрек Мәкеңді училищеде кейін Қарағанды педагогикалық институтына көпелді. Ол осы оқу орнының «Музыка және ән сабағы» факультетіне түсіп оқып, одан дирижер мамандығын алып шығады. Институтта соң Қарағанды радиотеледидар арнасында дыбыс режиссері қызметін атқарады. Мұнда әртүрлі хабарларды музыкамен көркемдеуге әр хабарға жанауша тұр, соны леп беруге шығармашылық ізденіспен лайықты үлесін қос біледі. Сан түрлі музыкалық аспапта ойнайтын